

Bu çalışma, 5–9 Eylül 2012 tarihleri arasında İzmir Karaburun’da düzenlenen

“**kapitalizmin kısılcacında doğa – toplum – teknoloji**” temalı

7. Karaburun Bilim Kongresi’nde sunulmak üzere hazırlanmıştır.

Kongre sırasında bildiri dinleyenlerin önceden okumuş olarak tartışmalara katılabilmesi için bu formatta web sitemizde yayımlanmıştır.

Atıfta bulunabilmek için yazar(lar)ın iznine başvurmanızı rica ederiz.

Karaburun Bilim Kongresi Düzenleme Kurulu

26.08.2012

Bir toplumsal hareket olarak; Hes Karşıtı Mücadeleler*

“Bu Hes’çiler geldile,köyi kattile birbirine, milleti kodile birbirine. Bu köy, ha bu dere hep karişmış birbirine. Hau armutluğa bak, uresi köyun heyрати idi. Bi heyir duasi alurok diye dikmişti eskile. Rahmetli babam armut dikmiş uriye, bende yardum etmişim. Ati, eşeği, adomi gelup oriye düşum ederdı, rahmet verurdi geçmişlerin ruhine. Uni yukardan aşğa kirdi budadile, Allahum da uleri kirsun budasun işallah.”¹

Senoz Vadisi’nden yaşlı bir kadının Hes şantiyesinin kurulmasıyla köyde neler yaşadığını, şirketin yaşadığı köye yaptıklarına dair isyanıdır bu. Kendi aralarında çok uzun zamandır süregelen hukukun altüst olması, ortak değerlerine/mekanlarına müdahale edilmesi ve “el koyarak birikime” karşı *müştereklerin* savunulmasına dair bir çağrı. Bu anlatı ne muhafazakarlığı ne de romantize edilen bir geçmişi çağırır. Bu, yaşlı kadının mekanla kurduğu ilişkinin deneyimlerine dayanan ve mücadeleyi ortaklaştıran bir direniş dilidir. Çalışmada, neoliberal politikalar ile 2001 krizinden itibaren Türkiye’de başat rol oynayan “el koyarak birikim” modeline karşı bir direniş alanı olan HES karşıtı mücadeleler, iki vadinin mücadele deneyimlerinden yola çıkarak tartışılacaktır.

Sonsuz birikim istenci: Kapitalizm

Kapitalizmin kendini sermaye birikimi üzerinden var ederken, sermayenin sürekli istikrarsız bir nitelik taşıması kapitalizmin devamlı *kriz aşma* politikaları üretmesini zorunlu kılmaktadır. Sermayenin kar edebilme olanakları azaldığında kriz yaratacak eğilimleri ortadan kaldırabilmek ya da asgari düzeye çekebilmek için yeni yatırım alanları açılması zorunlu hale gelmektedir. Sermayenin akışkanlığı ise, işgücünün ucuz, maliyetlerin düşük, kar oranlarının yüksek olduğu yerlere yatırım yapabilmesini ve sonsuz sermaye birikimini kolaylaştırır. David Harvey’in *yaratıcı yıkım* olarak adlandırdığı bu durum, sürekli yeni karlı alanların oluşturulması, bu alanların yok edilmesi ve yeniden başka alanlar yaratılmasıdır (Harvey,2008). Kapitalizm, istikrarda olmanın yolunu kendinde olmayanda arar ve bunu *mülksüzleştirmeye yoluyla birikim* sağlayarak gerçekleştirir. Marx’ın feodalizmden kapitalizme geçiş sürecinde müşterek arazilerin “çitlenmesi” olarak tanımladığı *ilkel birikim*,

---

*Özlem Saadet Işıl, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü, Yüksek Lisans.

¹ Ayşenur Kolivar, Bahçeye Hanımeli, 2011, Kalan Müzik. Anlatı Senoz Vadisi’nde yaşayan 86 yaşındaki Fatma Akyıldız’a (Gürgenli Nine) aittir.

1980’lerde neoliberalizm aracılığıyla kapitalist sermaye birikiminin gerçekleşebilmesi için “ikinci çevreleme” olarak karşımıza çıkmakta.

Arazilerin çitlenmesi, gıda ve tarımsal üretimin büyük sermaye sahipleri tarafından yapılması ve küçük ölçekli üretim yapanların piyasa koşullarında varlıklarına devam edememesi, ortak veya kolektif mülkiyetlerin özel mülkiyete devredilmesi, işgücünün ucuzlaştırılması, kredi sisteminin yaygınlaşması neoliberal politikaların sermaye aktarım kanallarını oluşturur. Harvey, kapitalizm, sermaye birikimlerinin aktarımı için doğaya, fikri yaratıcılıklara, kültürel formlara el koymayı gerektirir, yani ortak mülkiyetler “çevreleme” hareketine maruz kalır, sermayenin bu hareketine “el koyarak birikim” diyerek, çitleme hareketinin sürekliliğine vurgu yapar (age).

1990lı yıllarda neoliberalizmin etkileri toplumsal alanda daha derinden hissedilir hale geldi. Sermayenin daha akışken hale gelmesi, teknolojinin gelişmesi, ulus-devletlerin etkinliklerinin zayıflaması dolayısıyla sermayenin, emek gücünün daha esnek olduğu mekanlara kolayca transfer olabildiğini sağladı. Ancak bu durum sermayenin sürekli emek-mekan arasında transferi ile gerçekleşmez. Küresel sermaye aktarımının ve gelişiminin gerçekleşebilmesi için belli mekansal ve sosyal formlara ihtiyaç duyar (Şentürk,2009). Bu durum belirli toplumsal kesimlerin neoliberal pratiklere entegre hale gelmesini ya da getirilmesini gerektirir. Artık, hem kentte hem de kırsal alanda dönüştürücü pratiklere ve eskisinden az olmayacak kadar hem beyaz yakalı hem de mavi yakalı emek gücüne ihtiyacı vardır. Bu ihtiyaçlar, 2000lere geldiğimizde toplumsal hayatı bütünüyle dönüştürme pratiklerinde kendini gösterir. Mevcut toplumsal ilişkiler ağını çözen ve yeniden inşa eden, bireyler arasındaki ilişkileri ve bireyin siyasal alandaki yansımalarını muğlaklaştıran, varlığını devam ettirebileceği ve genişleyebileceği her alanı kendi içine alarak dönüştüren, müşterekleri piyasa mekanizmaları içine alarak yeni sermaye aktarım mekanizmaları yaratan ve kendini sürekli olarak yeniden üreten bir süreç halini almıştır.

Neoliberalizmin bir süreç olduğu gerçeği göz önünde bulundurulduğunda, bu sürecin sürekliliğini sağlayacak olan yapılanmalar, farklı coğrafyalardaki tezahürleri ve bu tezahürlerin çeşitli deneyim biçimleri ortaya çıktı. Ancak genel paydayı, özelleştirme ve piyasa liberalizasyonu oluşturduğundan “ortak mülkiyet nesnelere çevrenmesi” neoliberal politikalarının başlıca amacı oldu (Harvey,2008). Suyun metalaştırılma süreci farklı coğrafyalar ve mekanlarda farklı düzeylerde vuku bulurken bu durumun kendisinin neoliberalizm ile birlikte ortaya çıktığını iddia edemeyiz. Neoliberalizmle birlikte hızla yayılan bu süreç özellikle kapitalist sistem içerisinde hala “ortak olanın” çevrenmesi ve ticarileştirilmesi olarak kendini göstermektedir. Neoliberalizmin başat devlet politikaları

haline gelmesinden önce su sermaye ilişkileri içerisinde yerini alan bir meta haline gelmişti. Şehirlerdeki şebeke suyunun kullanılması belirli ücret karşılığında kullanıcıların faydalandığı bir meta halini alır, bir sonraki aşaması içilebilir suyun şebekelerden sağlanamadığı, sağlıklı olduğu gerekçeleriyle şişelenmiş suların piyasa sokulması, sermayenin yeni kar alanı haline gelmesi olmuştur. Yeni olan ise neoliberal zihniyetin hiçbir alanda “ortak olanı” piyasa ilişkilerinden bağımsız bırakmayışıdır. Bunun en belirgin örneği bu çalışmanın konusu olan akarsuların üzerine hidro elektrik santrallerin yapılmasında görmekteyiz. Dereler hala ortak kullanım ilişkileri içerisinde, ondan ücret karşılığı faydalanılmayan piyasa zihniyetin dışında yer alır. Ücret ödemediğiniz, hayvanlarınız, ürünleriniz için bu suyu kullanırsınız. Bu durumun kendisi neoliberalizmin doğasına aykırıdır, bu nedenle suyun çevrenin, suya değişim değeri yüklenmesi ve piyasa ilişkileri içine sokulması gerekmektedir. Marx, bir emek ürününün kullanım değerine sahip olduğunu ancak her kullanım değerine sahip olan emeğin değişim değerine sahip olması gerektiğini, sermayenin amacının değişim değeri üretmek olduğunu, meta üretimi ve değişimi olmadan sermaye birikiminin gerçekleşmeyeceğinden bahseder (Marx,2011). Ortak kullanım içinde olan suyun elbette bir kullanım değeri mevcuttur ancak bugün neoliberalizm suyu piyasa ilişkileri içine sokarak bir değişim değeri üretme çabasıdadır. Suyun metalaştırılması kapitalist sistem içinde çift yönlü bir gereklilik arz etmektedir; birincisi su kendi başına serbest piyasa koşullarında fiyatı belirlenen bir ürün olarak metalaştırılmalı, ikincisi ise başka metaların üretimi için gerekli olan hammadde olduğundan bu gerçekleşmelidir.

Suyun metalaşma izleğini takip ettiğimizde yüzyılı aşkın süredir devam eden bir ticarileştirme pratiği ile karşı karşıyayız. Su öncelikle bir kamu hizmeti olarak sağlanırken, gittikçe serbest piyasa içinde bir meta olarak dolaşıma sokuldu, ancak bu ticarileştirilme pratiği neoliberalizmin ilk yayılma pratikleri olarak değerlendirilmelidir. Bu nedenle, suyun ticarileştirilmesi kavramını kullanmakla beraber son dönem değerlendirmelerini *müştereklere (ortak olana) el koymak* olarak tanımlamaya çalışacağım. Bugün, doğanın piyasalaşma/metalaşma süreci, “suyun ticarileştirilmesi” kavramını aşan bir durumda olduğundan hedefini, müşterekleri çevrelemek, yeniden dönüştürmek ve bu dönüşümler aracılığıyla yeni toplumsal ilişkiler inşa etmeye yönelmiştir. Suyun ticarileştirilmesi tek taraflı kurulan bir süreç olarak değerlendirilirken, bu süreçten etkilenenleri birer mağdur olarak değerlendirilmesine yol açabilmektedir. Oysa ki; süreci deneyimleyen farklı aktörler ortaya çıkmakta, toplumsal itirazlarını dile getirmekte, mücadele alanları inşa etmektedirler. Bu nedenle, tek taraflı bir nedenselliği ortadan kaldıran, bu süreci deneyimleyen farklı kesimlerdeki aktörlerin kabullerini ya da itirazlarını da içine alan, su ile kurulan gündelik

yaşam pratiklerini de değerlendirmemizi sağlayabilecek olan “*müştereklere el konulması ve müşterekleri geri alma*” olarak değerlendirmeyi daha doğru buluyorum. Bu kavram, hem mülksüzleştirme yoluyla birikim sürecini hem de ortaya çıkan direniş alanlarını ve yeni müşterekleştirme pratiklerini içine alacaktır.

“Yeniden” Toplumsal Hareketler

Toplumsal hareketler içinde “*yeni*” olarak tanımlanan birçok hareketin doğuşu gibi ekoloji hareketinin ortaya çıkışı da 60’lı yıllara tekabül eder. 1968 ve sonrasında ortaya çıkan toplumsal hareketlerin geleneksel sola –özellikle başarısızlıklar nedeniyle- duyulan bir tepkiden ve onu aşma arzusundan dolayı ortaya çıktığını söyleyebiliriz. Ekonomik talepler üzerinden şekillenen, sınıf temelli, iktidara yönelik merkezi hareketlerin yerine, kimlik yönelimli, merkezsiz, iktidarı ele geçirmek üzerinden hedefini belirlemeyen örgütlenme pratikleri olarak ayrıştırılır. Hareketlerin hangi referanslar üzerinden *yeni* oldukları, eski ile aralarında bir süreklilik mi kopuş mu olduğu literatür içerisinde tartışmalı bir konudur.

Tourraine; yeni toplumsal hareketleri, post-endüstriyel toplumun açmış olduğu alanda, yani sivil toplum alanında mücadele ettiklerinden *yeni* olarak değerlendirir; dolayısıyla sivil toplumun yeniden yapılandırılması ve devlet iktidarını ele geçirmeye yönelik amaçları olmadığından yeni olma özelliklerini sergilerler. Yeni toplumsal hareketler kültürel alana yönelmiş, yeni ortaya çıkan kimliklerin ve bu kimliklerin yaşam tarzlarının mücadeleleri olmuştur (Çayır, 1999). Melucci ise, yeni toplumsal hareketlerin sembolik karakterlerine vurgu yaparak onları kolektif kimliğin inşa edildiği bir alan olarak görür. Sembolik kodların bozulması, yeniden anlamlandırılması mücadelesidir. Eski olan ile yeni arasındaki ayrımı; toplumsal tabanların farklılığı, merkezilik yerine adem-i merkezizetçi olmaları, karar mekanizmalarının farklılığı hareketi *yeni* yapan özelliklerdendir (Çayır, 1999). Eski toplumsal hareketler işçi sınıfına yönelirken yeni toplumsal hareketlerin aktörleri eğitimli yeni orta sınıftır. Bu yeni orta sınıf yaşam tarzlarını ve sahip oldukları, yarattıkları ya da edindikleri kimlikleri savunmak, bunların varlık alanlarını genişletmek (sivil toplum içerisinde) için mücadele eder. Offe; yeni toplumsal hareketleri değer temelli hareketler olarak görür ve mücadele pratiklerinin tehdit altındaki yaşam tarzlarının savunulması olarak belirler. Ekonomik talepler yerine bireysel özerklik talepleri ağırlık kazanmıştır (Çayır, 1999). Tilly’e göre toplumsal hareketler, kaynakların dağıtımındaki adetsizliğe karşı egemen olan ile dışlanmış olan arasındaki çatışmalardır, *ötekilerin* siyasal alana giriş\dönüş mücadeleleridir

(Çayır, 1999). *Yeni* toplumsal hareketlerin mücadele alanı modernleşme süreciyle daha fazla görünür olan adaletsiz kaynak dağılımı olarak görülür.

Toplumsal hareketler tartışmaları içerisinde iki kuvvetli akım, kaynak mobilizasyonu teorisi ve yeni toplumsal hareketler yaklaşımı olmuştur. Her iki akım da homojen bir tanımlamaya sahip olmasa da en geniş tanımlarıyla kaynak mobilizasyonu teorisi, çatışmaların siyasal boyutuna odaklanır ve grupların ortak çıkarlarını ifade eden kolektif hareket üzerine kurulur. Yeni toplumsal hareketler teorisi ise; kültürel alana yönelmiş davranış biçimlerine odaklanır ve çatışmanın alanını sivil toplum olarak belirler. Bir tanımlama kültürel alana yönelirken diğeri siyasal alana yönelmekte, hareketin kendisinde bulunan özellikleri, belki de hareketin bize gerçekten ulaştırmak isteği mesajı anlamamızı zorlaştırabilmektedir. Bir hareket ürettiği söz ve eyleyiş biçimi ile hem politik hem de kültürel alanda mücadele edebilmektedir. Bu nedenle iki ana toplumsal hareket tanımlaması birbirini dışlayan değil birbirine bağlanan tanımlamalar olarak değerlendirilmelidir.

Başka bir önemli nokta ise, yeni ile eski arasında yapılan keskin ayrımlar *yeni* olarak tanımlanan tüm mücadeleleri tarihselliklerinden de koparabilmektedir. Eğer kimlik yönelimli hareketlere *yeni* diyorsak, ulus-devletlerin inşasında önemli bir rol oynayan milliyetçiliği, toprak ve gıda için ayaklanan köylü/yerel hareketleri anlamaya çalışırken kimlik dışı tanımlamalar yapmamız gerekmez mi? Toplumsal hareketler arasında bir kopuş olduğunu iddia etmek yerine sürekliliğe yapılan vurgunun daha anlamlı olacağını düşünüyorum. Ancak bu süreklilik, toplumsal hareketlerin kendilerini var etme formlarında meydana gelen değişimleri yadsımaz. Daha da önemlisi birçok toplumsal hareket yaklaşımı *ideal bir tipe* dayandırılmaktadır, dolayısıyla hareketlerin geliştiği toplumun tarihsel- kültürel- politik yapısından dolayı ortaya çıkan farklılıklar genel tanımlamalar içerisinde özgün olanın kaybolmasına neden olabilmektedir.

Yukarıda yapılan tartışmalardan hareketle ekoloji hareketlerine yeni toplumsal hareketler demek gibi iddialı bir tanımlama yerine, “yeni” olana belki de en yakın hareket demeyi daha doğru buluyorum. Bunu yaparken mücadelenin tarihselliği içinde hareketin görünürlüğüne bağladığımın farkında olarak, neo-liberal dönüşümün doğayı her geçen gün daha fazla metalaştırması ile yükselen, çeşitlenen ve özneleri farklı kimlikleri de kapsayarak çoğalan bir hareket olmasına dayanarak söylüyorum. En kaba genellemeyle liberal müdahaleciler, reformcular, radikaller, devrimciler birbirinden oldukça farklı ekoloji mücadeleleri sergilemektedirler. Buradaki ayrım karşı oldukları şeye ve karşı oldukları şeyin yerine

koydukları alternatiflere göre belirlenebilmektedir. Şirket karşıtlığı, serbest piyasa karşıtlığı, neo-liberal politikalara karşı, kapitalizme karşı vb. Bu durumu büyük kimliklere bağlanmadan ideoloji sonrası *yeşil* bir mücadele biçimi olarak tanımlamak mümkündür. Simon Tormey bu yeşil mücadeleyi; “Birçok yeşil kendilerini öncelikle “failler” olarak, yani kapitalist üretimin zararlı etkilerini önlemeye doğrudan çabalayan eylemciler olarak görürler; yani kendilerini bir noktada kapitalizm sonrası bir geleceğe taşıyacak olan bir organizasyon için çalışır durumda görmezler. Bu açıdan bakıldığında onların eylemcilikleri ekseriyetle daha “gayri resmi”dir, ideoloji dışı veya ideoloji sonrasıdır, gevşek bağlarla birbirine bağlıdırlar” (Tormey, 2006; 92) diyerek tanımlar. Tormey’in burada altını çizdiği nokta Marksist ve anarşist eylemciliği yeşil eylemcilikten ayırmaya dair işlevsel bir tanımlamadır. Ancak ekoloji hareketleri kendi içinde hem reformist hem de sistem karşıtı olabilirler. Mücadeleyi talep siyaseti ile yürütenler sistem içinde karşılanamayacak taleplerde bulunabilirler ya da sistem karşıtları tüm kurum ve yapıları aynı anda hedef almayabilirler. Bu noktada sınırlı olsa Manuel Castells’in, çevre hareketinin aktörlerini kimlik, karşıt ve hedef üzerinden tanımlamaya çalıştığı *çevre hareketi tipolojilerinden* faydalanabiliriz. (Castells, 2006)

TİP	KİMLİK	KARŞIT	HEDEF
Doğanın korunması	Doğa aşıkları	Kontrolsüz kalkınma	Vahşi doğa
Kendine ait uzamın korunması	Yerel cemaat	Çevreyi kirletenler	Hayat/sağlık kalitesi
Karşı kültür/ derin ekoloji	Yeşil benlik	Sanayileşmecilik, teknokrazi, ataerkillik	Ekotopya
Gezegeni kurtarın	Uluslararası ekosavaşçılar	Dizginlenmemiş küresel kalkınma	Sürdürülebilirlik
Yeşil siyaset	İlgili yurttaşlar	Siyasi müessese	Karşı-iktidar

*Kaynak: Manuel Castells, Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür adlı çalışmasının Benliğin Yeşillenmesi ve Çevre Hareketi bölümünü

Örneğin Castells’in ayrımındaki üçüncü tipolojisi olan kendine ait uzamın korunması yani “benim arka bahçemde olmaz”, hem sistem karşıtı hem de reformist olabilir. Yereli savunmak için mevcut kurumlardan düzenlemeler talep edebilir, aynı zamanda da yaşadığı sorunu daha büyük bir olguya mesela kapitalizme bağlayarak sistem karşıtı mücadele içinde yer alabilir.

Yeni toplumsal hareketlerin aktörlerinin yeni orta sınıf olduğu belirlenmesine karşın, Türkiye’de yükselen bu mücadelelerin belirleyici gücü, yerelde yaşayanlar olmuştur. Bu elbette tüm mücadelenin köylüler üzerinden yürüdüğü anlamına gelmemektedir: metropol ile bağ platformlar, dernekler, siyasi partiler aracılığıyla kurulmuştur. Örgütlenme pratiklerinin ilk talepleri, Castells’in ayrımına dönersek “benim arka bahçemde olmaz” üzerine kurulmuş, hareketin genişlemesiyle bu talep çoğu zaman yerini mücadele etmelerine neden olan şeye dair bir karşıtlığa bırakmıştır.

Türkiye’de ekoloji hareketleri; ulaşım, madencilik, enerji sorunları üzerinden kendisini var etmiştir. Karbon emisyon oranları, iklim değişikliğine dair verilen mücadeleler, atık sorunları entelektüel alanda tartışılan ve sınırlı sayıda aktivistin mücadele alanı olarak kalmıştır. Türkiye’de kitleleri mobilize eden, iktidar üzerinde baskı yaratan ekoloji hareketleri hala çok az olsa da, aktörlerin çokluğu ve kapitalizmin sınırsızca her yere nüfuz etme çabası bu mücadelelerin yükselme zemini olduğunu göstermektedir. Son yıllarda yükselen toplumsal hareketlerden biri de HES karşıtı mücadelelerdir. Her vadinin ortak paydası HES’lere karşı olmak olsa da, bunu gerçekleştirirken birçok nedenden dolayı özgün deneyimlerini inşa ediyorlar. Mücadele edenlerin HES karşıtı söylemlerinin dayanaklarından, siyasal angajmanlarına, kültürel yatkınlıklarından, toplumsal ilişkiler ağına, doğayla kurdukları ilişkilerden, temsiliyet ilişkilerine, örgütlenme pratiklerine kadar bir dizi fark, deneyimlerinin özgünlüğünü de belirliyor.

Çay biter, biz biteriz!

Fındıklı deneyimi mücadele içinde “tek bir ağaç bile kestirmedeği” için önemli bir noktada duruyor. Bunu nasıl başardılar, insanlar nasıl bu kadar iyi örgütlenerek mobilize olabildiler? Bunun çok katmanlı bir mesele olduğunu görerek, doğrudan siyasal alan içerisinde bir özne olarak yer almalarının nedenlerini şöyle sıralayabiliriz: sosyal statüsü kuvvetli bireylerin varlığı, daha önce tahribatın gerçekleştiği yerellerle kurulan bağlar, çayın hala bölgede önemli bir geçim aracı olması ve toplumsal ilişkiler ağının önemi.

Fındıklı merkez ile köyleri arasında siyasal angajmanlar açısından önemli farklar mevcut; merkez, sosyal demokrat eğilimi olan geçmişte sol fraksiyonlar içerisinde mücadele etmiş birçok insanın yaşadığı bir yerken, köyler mevcut iktidara ya da milliyetçi söylemleri daha kuvvetli olan siyasal eğilimlere daha yakındır. Mücadelenin “görünen” aktörleri, 12 eylül öncesinde aktif olarak siyasal alanda yer alan kişiler ve bugün mücadeleyi ideoloji-ötesi olarak görüyorlar. Bu hem sol ile kurdukları ilişkinin dönüşümünden, hem de HES karşıtı

direnişin siyasal angajmanların dışında yanyana gelişlerle çoğalabileceğine dair kuvvetli bir söylem oluşturulmasından kaynaklı. Geçmişte mücadele deneyimlerine sahip insanların olması örgütlenme pratiklerinde kolaylıklar sağlayabiliyor; HES inşaatlarının başladığı Senoz, İkizdere gibi vadilere gidilerek incelemeler yapılması ve bu vadilere sık sık köylülerle birlikte gidilerek tahribatın anlatılması ve karşı mücadelenin örgütlenmesinin önemli bir ayağını oluşturuyor. Fındıklı deneyiminde o yerelin kimliği içinde olmanın önemi oldukça büyük, ivmesini yerele bağlamış bir mücadele deneyimi kurulmaya çalışılmış. Yereldeki insan, mesleki ayrıcalıklar ve akademi içinde üretilen bilgi birbiriyle ilişkiye sokularak mücadele ağlarının kurulması Fındıklı'nın örgütlenme pratiğinde önemli bir rol oynuyor.

Çay üretimi bölgede hala önemli bir geçim kaynağı. Neo-liberal politikalar sonucu özelleştirmelerin yaşanması, çay alım fiyatlarının düşürülmesine rağmen yöre nüfusun büyük bir kesimini çay üreticileri ve çay fabrikalarında çalışan işçiler oluşturuyor. Geleneksel üretim biçimleri uzun yıllardır yok edilirken (hayvancılık, geçimlik tarım) çayın da tamamen bitirileceği düşüncesi köylüleri mücadeleye bağlamakta.

Bölgede yaşayanlar için su, üretimleri için vazgeçilmez olduğu kadar suyla kurdukları ilişkide vazgeçilmez bir önem taşıyor. Bir kadın; “Bu su olmadığında biz yaşayamayız. Çay biter, biz biteriz. Ben bu suyun sesiyle büyüdüm, bu saatten sonra onu duymazsam yaşayamam.” diyor. Suyun ekonomik bir değeri olduğu kadar gündelik hayatlarda, mekanla kurulan ilişkilerde ve kültürde önemli bir yeri var. Ve mekanla kurulan bu özdeşlik, mücadele için önemli bir örgütlenme işlevi görmektedir.

Sarı yazma isyanda!

Sarı yazmalıların isyanı başladığında artık görünürlük kazanmış, enformasyonu genişlemiş bir HES karşıtı mücadele ortaya çıkmıştı. Kendilerinin dışındaki yerellere ulaşmak, deneyimlerden faydalanmak Loç'lular için önemli bir artı olsa da mücadeleleri kendi özgünlüğünün izlerini fazlasıyla taşır.

Loç vadisinde yaşayanların çok önemli bir kısmı tarımsal üretimin geçimlerinin sağlayamaması sonucu metropollere göç etmiş dolayısıyla köyleri ile ilişkileri yılın belirli zamanlarında devam eden insanlar. Vadilerine HES yapılacağına dair bilgi, hali hazırda İstanbul'da kurulu olan dernekleri aracılığıyla gerçekleşmiş. Yoğun göç sonucu metropollerde

hemşehrilik ilişkilerinin devamının sağlanması, köylerdeki yaşam formlarının unutulmaması amacıyla bölge, kent, köy isimlerinden yola çıkarak birçok dernek kurulmuştur. Dernekler, cemaat ilişkisinin ve geçmişte yaşadıkları mekanla bağını sürekliliğini sağlamanın önemli bir aracını oluşturur, bir yandan modern dünyada varolmaya çalışırken öte yandan kültürel kodlarını dinç tutma ve kaybetmeme zemini yaratılır.

Loç Vadisi'nin deneyimi, HESlere karşı mücadele etmenin gerekliliğine dair müzakere sürecinden ziyade bireylerin eylem anında örgütlendiği bir pratik üzerinden kurulduğunu görmekteyiz. Kentte bu mücadeleyi yürüten çeşitli platformlarla ilişkiye geçilerek kendi direniş formlarını oluşturdular.

Mücadeleleri boyunca interneti en çok kullanan vadilerden biri Loç. “Haberleri toplayarak birbirimize gönderiyorduk, diğer vadilerde olanlardan haberdar oluyorduk, şirketin vadimizde yaptıklarını kameraya çekip sonra internet aracılığı ile yayıyorduk. Köyle şehrin arasındaki bağı koparmamış oluyorduk böylece” diye anlatıyor vadi yaşayanlarından biri.

Tüm direniş yöntemlerinin şüphesiz ki ortak bir kullanım ağı var: internet. Bugün internet, hem hareketler arası hem de yeni aktivistlerin hareketlere katılımını, hareketlerle tanışmasını, ilk elden bilgisini aldığı bir mekan işlevi görmektedir. Tormey hareketler için internetin önemini şöyle sıralamaktadır: marjinal kalacak grupların görünürlüğünü sağlamıştır, eylemci ağlarının oluşturulmasını hızlandırmıştır, eylemcilerin daha koordineli olmasını sağlamıştır, alternatif haber ve bilgi yayılımına alan açmıştır, hacktivizm, net savaşı gibi yeni doğrudan eylemlerin doğmasını sağlamıştır.(Tormey, 2006). HES karşıtı mücadelelerde oluşturulan sayfalar, vadilere dair bilgiler, eylem duyuruları, çalışmaların son durumları, hukuk ihlalleri gibi birçok konuda hem vadi yaşayanları arasında hem de harekete bağlanan aktivistler arasında teması sağlamaktadır. Bugün internet tüm toplumsal hareketlerde olduğu gibi HES karşıtı mücadelelerde de önemli bir araç haline gelmiştir. Bugün internet sadece Loç'un değil tüm vadilerin en kuvvetli aracı olmaktadır.

Fındıklı ve Loç deneyimleri, HES karşıtı mücadeleye dair temel bir eleştiriyi ortaya çıkarmaktadır: yerelcilik ve dolayısıyla buradan beslenen mikro milliyetçilik. Birbirini tanımayan, ortak değerlere, kültüre sahip olmayan insanların yerel hareketlerin ilk oluşumlarında yanyana gelebilme durumları oldukça güç görünmektedir. İlk ivme yerel

cemaatlerin *yaşam alanlarını savunması*² aracılığıyla açığa çıkmaktadır. “Benzerlerin” yan yana gelebilmesinden sonra mücadele kendi özneliği içinde inşa edilmekte ve “dışarıyla” temaslarını arttırarak toplumsal bir harekete dönüşebilme potansiyelini yaratmaktadır. Castells bu teması,

... yaşadıkları bölgeye zehirli atıkların boşaltılmasını protesto eden insanlar kuşkusuz anarşist değillerdir, aralarında pek azı hayatlarının dokusunu tümünden değiştirmeye hazırdır. Fakat argümanın iç mantığı, insanın akışlar uzamının zorunluluklarına karşın kendi mekanının savunması ile yerelliğin ekonomik ve siyasi temellerinin güçlenmesi arasındaki bağlantı, sembolik bir olay gerçekleştiğinde (nükleer enerji merkezinin inşası gibi) bu bağlantılardan bazılarının, kamuoyunun zihninde birden tanımlanmasını sağlar. Böylece günlük hayatın sorunlarıyla , alternatif toplum projelerinin yakınlaşması için koşulları yaratır: Toplumsal hareketler böyle oluşur. (Castells, 2006; 237)

diyerek açıklar. Bu karşılaşmadan sonra, mücadele “yerel” olsa bile “yerelci” olmaktan uzaklaşma eğilimine girebilir. Yerelci olmaktan uzaklaşma şüphesiz ki uzun bir sürecin, mücadelelerin farklı aktörlerinin yanyana gelmesinin ve bu karşılaşmaların ortaya çıkardığı çokluğun bir sonucu olabilir. Öncelikle yerel olarak hareket eden ve mücadele süresince kendinden başka aktörlere de bağlanan bir hareket söz konusudur. Dirlik, yer ekseni hareketlerin mutlaka tepkisel bir milliyetçiliğe, yerele yönelmenin küresel mücadeleyle çelişmediğini şöyle açıklamaktadır:

“...yerele yönelmek yereller arasındaki farkların daha keskin bir şekilde ortaya konulmasına olanak tanır.; bu farklılıklar da ekonomik eşitlik, kültürel homojenlik ve siyasal eşitlik yönündeki milliyetçi varsayımlara meydan okur. Bu içsel farklılıkların fark edilmesi, içerisi ile dışarıyı arasındaki sınırları bulanıklaştırıp, yeni bir sınır yaratır.” (Dirlik, 2008; 78)

Yerel hareketlerin; muhafazakar, örgütsüz ve savunmacı oldukları eleştirilerine karşın; müşterekleri geri alma mücadelesi birçok kurucu öge barındırmaktadır. Müşterekleri çoğu zaman sivil itaatsizlik ve doğrudan eyleme dayanan müşterekleştirme pratikleri üzerinden, yeni bir dil, dayanışma, toplumsal ve mekânsal pratik ve ilişkiler ve dahası direniş repertuarları oluşturan yaratıcı bir edimler bütünü olarak kavramsallaştırmak mümkündür (Fırat, 2011, 102).

Türkiye’de modern-ulus devlet şekillenişinin kendisinden ayrı bir sivil toplum ve müzakere edilebilir bir toplum sözleşmesi etrafında şekillenmediği ve bu bağlamda “hak talebi” üzerinden gelişen bir devlet-toplum ilişkisi yerine devletin farklı siyasal dinamikleri yönetmesi üzerinden şekillenen bir siyasal anlayışın hegemonik olduğu bir toplumsal alanda,

---

² Yaşam alanı savunuculuğunu, bireyin kendini yeniden ürettiği alana inisiyatifi olmadan müdahale edilmesine karşı mücadele etmesi anlamını yükleyerek kullanıyorum.

HES karşıtı mücadelelerin özneleri için bir kırılmanın yaşandığından bahsedebiliriz. Tanımlanmış olan devlet-vatandaşlık ilişkisi içerisinde temsiliyetlerini oy verme pratiği üzerinden gerçekleştiren bireyler, HES karşıtı mücadelenin birer öznesi olarak doğrudan siyasal alan içerisinde bir aktör olmaktadır. İktidar mekanizmalarının müştereklere el koymasına karşı çıkarak bir mücadele alanı yaratmaktadırlar.

Kültürel aktarımlar ve eylem repertuarları

Hareketlerin kültürel formlarını ve ortaya çıkarttıkları söylemleri daha yakından anlamamıza eylem repertuarları yardımcı olabilir. Bu durumda geniş bir yelpazeden bahsettiğimizi söylemeliyiz. HES'leri gizli yada açık protesto etmek, hukuksal zeminde mücadele etmek ya da bunu yetersiz görmek, iktidar mekanizmaları ile doğrudan karşı karşıya gelmek/gelmemek, sokak eylemleri yapmak/yapmamak, medya/iletişim kanallarını kullanmak/kullanmamak, kültürel formlarını direnişe taşımak gibi harekete dair bir çok verinin eyleyişteki yansımalarını bulmamıza yardımcı olur.

Tilly kolektif eylem repertuarını “ortak çıkarlar uğruna birlikte hareket eden insanlar” olarak tanımlar. (Hunt ve Lynn, 2009) Kolektif eylemi modern öncesi ve modern olarak ikiye ayıran Tilly, modern öncesi kolektif eylem repertuarlarını ortak ve güdümlü olarak (yiyecek isyanları, tarlaların kolektif istilası, bir meslek dalının toplu grevleri...), modern döneme ait repertuarı ise ulusal ve özerk olarak değerlendirerek (grevler, seçim kampanyaları, yürüyüşler, toplumsal hareketler...) üçüncü bir eylem repertuarının olmadığından ve ikincisinin dönüştüğünden söz eder (Offerle, 2007). Cohen ve Rai ise üçüncü bir eylem repertuarının ulusötesi ve dayanışmacı olarak ortaya çıktığından bahsederler (age). Dünya kadın zirveleri, uluslararası boykot kampanyaları, Dünya Sosyal Formları gibi. Bu yaklaşımlar benzer zamansallıktaki hareketler için bütünleştirici oldukları kadar dönemselleştirmeleri dolayısıyla aynı zamanda ayrıştırıcıdır. Tilly kolektif eylem repertuarını ikiye ayırırken; birinci grubu reaktif kolektif hareket olarak görür ve “defansif” mobilizasyonla, dışarıdan yaşam alanlarına müdahale edilmesi sonucu ortaya çıkan hareketler olarak değerlendirir. Modern zamanların kolektif hareketi ise proaktif ve daha fazla güç elde etmek adına kaynakların birleştirilmesidir (Cohen, 1999). Bu ayrım bizi, HES karşıtı mücadelenin ortaya çıkışında önemli etkenlerden biri olan *yaşam alanlarına* kendi inisiyatifleri dışında müdahale edilmesine direndiklerinden dolayı, HES karşıtı mücadeleleri modern öncesi zamanlara iten bir kolektif eylem olarak değerlendirilmesi sonucuna götürür.

Bugün hareketlerin içinde yer alan birçok faktörün eylem repertuarlarında belirleyici olduğunu söyleyebiliriz. Hareketin ortaya çıkış dinamiği ve hedefine ulaşma biçimleri farklılık göstermektedir. Hareketler durağan olmadıkları gibi stratejileri ve eylem repertuarları da durağan değildir. Kültürel formlardan toplumsal ilişkilere örgütlenme biçimlerinden kaynakların sınırlılığına kadar birçok neden bu repertuarları genişletebilir, daraltabilir, *eskiye ya da yeniye* ait olanı iç içe geçirebilir.

Toplumsal hareketlerinin birçok eylem/protesto formunu HES karşıtı mücadelelerde görmek mümkündür. İmza kampanyalarından, bedenin kullanımı/tanıklığı yoluyla gerçekleşen eylemlere, sokak protestolarından, şantiye alanlarının fiili işgallerine, medyanın ve internetin kullanımından lobi faaliyetlerine kadar geniş bir protesto biçimi mevcuttur. Tüm bu protestolara her yerel kendi kültürel etkinlikleri ile katılmaktadır. Kültürel simgeler, eylem repertuarına eklenerek onu dönüştürebilir ve birer direniş araçları haline gelebilir.

Birçoğumuzun belleğine *sarı yazmalılar* olarak yerleşen Loç Vadisi'nde HES yapılmasına karşı olanlar, tüm protestolarında kültürel bir öge olan sarı yazmayı kullanırlar. Direnişlerin somut simgeleri alt-kültürleri açığa çıkarmaya ve duygusal bağlılıklar kurmaya yarayan araçlardır. Kadınların yörede başlarına bağladıkları sarı yazma Loç vadisi direnişinin bir simgesi haline gelmiştir. Benzer şekilde Karadeniz'in diğer vadilerinde İran şarı, Karadeniz peştemalı HES karşıtı mücadelede kültürel simgeler olarak kullanılmaktadır. Tek başına bir alt-kültürü açığa çıkarmanın da ötesinde bu simgeler hareketin görünürlüğünü, mobilizasyonunu ve toplumsallaşmasını da sağlamaktadır. Hareket içinde doğrudan yer almayan biri sadece Karadenizli olduğu için bu kültürel simgeyi kendisine de ait hissettiğinden protestolara katılabilmektedir. Kendi yaşamlarına içkin değerler aracılığıyla politik bir mücadele yürüten bireyin, hareketle arasındaki bağın böylece güçlenmesi sağlanır.

Eylemlerde bu kültürel simgelerin kullanılması aynı zamanda bir kimlik inşasıdır; Karadenizli olmak, Loç'lu olmak. Bu yolla, inşa edilen kimliğin hem ardıllarına aktarımı sağlanır hem de kendilerini dışarıya ifade etmenin, kabul ve onay görmenin, toplumsallaşmanın yolları açılır. Artık sokakta *sarı yazmalıları* gördüğümüzde onların Loç'lu olduğunu ve vadilerinde HES istemediklerini, bunun için mücadele ettiklerini biliriz. Tüm kültürel simgeler bu görünürlüğün sağlanmasındaki araçlar olarak HES karşıtı hareketi besler ve hareket mesajını geniş kitlelere aktarır.

Özellikle Karadeniz'de yapılan HES'lere karşı yürütülen mücadelenin bir başka simgesi haline gelen tulum, kemeç ve horondur. Protestolarda, internet paylaşımlarında çokça

kullanılan bu kültürel öğenin bağıllık gruplarının oluşumunda önemli bir yere sahip olduğunu görmekteyiz. Dans etmek, kolektif duyguların yaratımında tüm mücadele pratikleri içinde önemli bir yer tutmaktadır. Bireyin kendini bütünü bir parçası hissetmesini sağlar. Dansın bağıllık grupları yaratmadaki etkisini Jasper şöyle açıklar;

“Toplumsal yaklaşımlar ve özelemler kişilerin bedenlerinin aldığı şekillerde ve jestlerde tam anlamıyla vücut bulur, bu yüzden dans, ahlaki görüşleri ve duyguları kuvvetle dile getirir. Dans, bir ritüelin parçası ya da kendi kendine ritüelleşmiş bir form içinde mesajlar iletebilen, stilize bir dildir. Belki de en önemlisi dansın, beden hareketleri dikkatle koordine edilmiş bir grubun birliğini anlatmasıdır. Dans hem dans eden hem de dansı izleyen insanda benzer bir kişisel güç ve grup duygusu yaratır.” (Jasper, 2000; 290)

Türkiye’de ortaya çıkan muhalefet halk kültürlerine yakın bir yerden kendini var etmiştir. Bu nedenle yerelin temsili olarak görülen halk oyunları protestolarda oldukça yaygın bir dans olarak görülür. Türkiye’deki mücadelelerde geleneğin ve yerelliğin temsili üzerinden halay aracılığıyla kurulan bu bağıllık özellikle HES karşıtı mücadelelerde horon aracılığıyla sağlanmaktadır. Horona katılan bireyler hem aynı şey için yan yana duruyor olmanın coşkusunu yaşamakta hem de bugüne kadar kendi aralarında yaşadıkları deneyimleri dışarı taşıyarak görünürlüklerini sağlamaktadırlar. Bir önceki kültürel simgelerin kullanımı tartışmamızdaki benzer bir durum burada da vardır. Horon ve tulum aracılığı ile kültürel öğelere bağıllık vurgusu yapılırken, bu yolla bir arada olma ve güçlenme sağlanmakta, duygudaşlık yaratılmaktadır. Horon ve tulum direnişin ruhu haline gelerek yeni bir politik anlam yüklenmektedir. Eylemlerde kullandıkları pankart ve dövizlerde bölge halklarının şivesini kullanmak ortaya çıkan politik öznelerin kendi kimliklerini inşa etmelerinin bir yoludur. Böylece iletilmek istenen mesaj doğrudan kimlikleri aracılığıyla iletilmiş olur.

Ortak mücadele ve ortak deneyim duygusu çeşitli anlatılarda pratik içinde yer bulmaktadır. Jasper’ın anlatımıyla bu kültürel süreçlerin pekiştirilmesi bir diğer yolu tinsel anlatım, abartılı hikayeler, kahramanlar ile yaratılan bir hareket folklorudur (age.) Ahlaki, kültürel değerlere, inançlara işaret ederek dayanışma duygusunu kuvvetlendiren bir anlatımdır. HES karşıtı mücadelelerde bu anlatımın örneklerini bulmak mümkündür. Borusan’ın Aksu vadisinde HES yapımına karşı olan vadi yaşayanları “*boldorozlar isyanda*” diyerek abartılı yeşil bir yaratığın maskeleri ile eylem yaptılar. Boldoroz ismini verdikleri bu mit, eskiden yeni yıl zamanlarında evlerin önüne taslarla su koydukları ve Boldoroz’un bu sularla yıkandığına dair bir söylence politik bir anlam yüklenerek yeniden hikayeleştirildi. Dikkat çekici bu eylemin yarattığı ortak

duygu ve mücadelelerinin Boldorozlarla özdeşleşmesi bireyleri birbirine yaklaştıran, bağlayan bir işlev gördü.

Toplumsal mücadelelerin kendini var ediş biçimleri kültürel süreçlere bağlı olarak gerçekleşir. Yukarıda kısıtlı olarak bahsetmeye çalıştığım kültürel formların yanında başka birçok damardan beslendikleri bir gerçektir. Hareketin birçok bileşeni farklı kültürel formlarını hareketin içine katarak farklı eylem biçimleri de ortaya çıkarmaktadırlar. Aksu vadisi Borusan'ın önünde eylem yaparken, Loç vadisi İstanbul'da Orya Enerji önünde 28 gün boyunca oturma eylemi yapmıştır. Vadilerin ve platformların ortaklığı ile büyük kitlesel mitingler düzenlerken bir yandan vadilerindeki iş makinelerini çıkarmak için bedenlerini kullanarak, tanıklık ederek iş makinelerinin önüne yattılar. Şirketlerin şantiyelerinin karşısına *direniş çadırlarını* kururken diğer yandan Ankara'ya yürüdüler.

Sonuç yerine

Her şeyin finansallaştığı ve sermaye sahiplerinin kapitalizmin yeniden dönüşümünde her geçen gün daha fazla güç merkezi haline geldiğini tespit etmek yeni bir şey olmayacaktır. Neo-liberal politikalar uzun zamandır köylülüğün tasfiyesi, toprağın metalaştırılması, emeğin esnekleştirilmesi gibi birçok alanda sosyal devletin sahneden çekilmesi için örgütlenmektedir. Kapitalizmin bu şekilde yeniden örgütlenişi aynı zamanda mücadele edilen birçok alanında ortaya çıkmasına tekabül etmektedir. HES karşıtı mücadeleler bu alanlardan yalnızca biridir. Yaşam alanlarına müdahale edilmesi sonucunda bireylerin yan yana gelerek kendi formlarını oluşturdukları direniş biçimleri ortaya çıkmaktadır.

Bu direniş biçimlerinin toplumsal hareketlere dönüşmesi sınıflandırma sorunu ile hareketleri baş başa bırakmaktadır. Toplumsal hareketleri eski/yeni sınıflandırmasına tabi tutmak toplumsal hareketin ortaya çıkardığı birçok öznelğin görünmez olmasına neden olmaktadır. Yeni toplumsal hareket tartışmaları, Batı Avrupa ülkeleri ve ABD'de ortaya çıkan toplumsal hareketler üzerinden kavramsallaştırılmaktadır. Post-fordist dünyada aktörler "yeni orta sınıf" olarak belirirken, entelektüel, kültürel ve politik açıdan ayrıcalıklı bir sınıfın bileşenleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu yeni orta sınıf, ayrıcalıkları nedeniyle dünyayı anlayabilme ve yorumlama şansına dolayısıyla yeni hareket tarzları yaratabilme kudretine de sahip bir sınıftır. Yeni toplumsal hareketlerin sınıfa bağlanmadığı tespiti, neo-liberal politikalar ve post-fordist üretim ilişkileri aracılığıyla emeğin esnekleştirilerek, güvencesizleştirilerek çevre ülkelere kayması, gelişmiş kapitalist ülkelerde işçi sınıfının tasfiye olduğu düşüncesine dayanmaktadır.

Dolayısıyla ekoloji, feminizm, LGBTT gibi hareketler sınıfı değil kimliği temsil eden hareketlerdir. Ancak yeni küresel egemenlik düzeninin (buna yeni emperyalizm, imparatorluk, yeni dünya düzeni de denilmektedir.), neo- liberal politikaların yapılanması bu ayrımın net olmadığını gösteriyor. Neoliberal politikalar, çok uluslu ya da ulus-ötesi şirketler için yapılanıyor ise, bu çalışmanın konusu olan su politikaları, bütün dünyada suyun sermayeleşmesi veya ticarileşmesi açısından yürütülüyor demektir, bu durum kapitalist bir proje ile karşı karşıya olunduğunu gösterir. O halde, Fındıklı’da direnen köylü de, İstanbul’da eylem yapan entelektüel de, aynı su politikasına karşı, yani küresel kapitalizme karşı mücadele ediyordur. Tam da bu noktada, bu iki insanın farklı (verili) sınıf konumlarının aksine, bunlar, anti-kapitalist bir mücadele öznelliğinde birleşiyorlar, aynı sınıfta, kategoride oluyorlar. Buna ister modern işçi sınıfı ister çokluk diyelim. Sonuç olarak, sınıf meselesi, kurulan bir şey olarak düşünülürse, bu bir sınıf mücadelesidir, ve o açıdan evrenselidir. Aynı zamanda, her yerde, kendi kültürel, politik, dini, dilsel, ögeyi de içinde barındıran bir öznellik ortaya çıkarır. Dolayısıyla HES karşıtı mücadeleleri sadece yerel ekolojik hareketler olarak değerlendirmek daha evrensel bir bağlanmayı atlamamıza neden olur. Daha da önemlisi kimliklere bölünerek mücadeleleri ayırıştırmak ortaklığın açığa çıkarılarak politize edilmesinin ve toplumsal mücadelenin ivme kazanması önünde engel teşkil eder. Müşterekleri geli alma mücadelesi, hayatımızın her alanının çitlenmesine karşı direnişi ve bu direnişlerin birbirine değmelerini mümkün kılar.

KAYNAKÇA

Castells, Manuel (2006) *Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür, Kimliğin Gücü*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları. (Çev: Ebru Kılıç).

Cohen, Jean (1999) “ Strateji ya da Kimlik: Yeni Teorik Paradigmalar ve Sosyal Hareketler”. *Yeni Sosyal Hareketler*. İstanbul: Kaknüs Yayınları. (Der: Kenan Çayır).

Çayır, Kenan (1999) *Yeni Sosyal Hareketler*. İstanbul: Kaknüs Yayınları.

Dirlik, Arif (2008) “Pasifik Perspektifinde Toplumsal Hareketler: Çağdaş Radikal Siyasetin Soyağacı Üzerine Düşünceler”. *Toplumsal Hareketler, Tarih Teori ve Deneyim*. İstanbul: İletişim Yayınları. (Der. Doğan Çetinkaya).

Fırat, Begüm Özden (2011) “Ve Madem ki Sokaklar Kimsenin Değil: Talan, Dolandırıcılık ve Hırsızlığa Karşı Kentsel Müşterekler Yaratmak”. *Eğitim Toplum Bilim Degisi /Cilt:3 Sf: 96-116*.

Harvey, David (2008) *Yeni Emperyalizm*. İstanbul: Everest Yayınları. (Çev. Hür Güldü).

Hunt, Lynn (2009) “ Charles Tilly’nin Kolektif Eylemi”. *Tarihsel Sosyoloji. Bloch’tan Wallerstein’e Görüşler ve Yöntemler*. Der: Theda Skocpol. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları. (Çev:Ahmet Fethi).

Jasper, M. James (2000) *Ahlaki Protesto Sanatı*. Syf 290. İstanbul: Ayrıntı Yayınları. (Çev: Senem Öner).

Marx, Karl (2011) *Kapital* Cilt:1. İstanbul: Yordam Kitap (Çev:Mehmet Selik& Nail Satlıgan).

Offerle, Michel (2007) “Kolektif Eylem Repertuarına Eleştirel Dönüş (18. – 21. Yüzyıl)”. *Tarihsel Sosyoloji*. Ankara: Dipnot Yayınları. (Der. Ferdan Ergut &Ayşen Uysal)

Scott, J. C. (1995) *Tahakküm ve Direniş Sanatları*. Syf. 207. İstanbul: Ayrıntı Yayınları. (Çev: Alev Türker).

Şentürk, Yıldırım (2009) “Küreselleşmeye İstanbul’dan Bakmak: Küresel Reçetelerin Gölgesinde “Küçük Manhattan’ın” Yükselişi”. *Özneler, Durumlar ve Mekanlar*. İstanbul: Bağlam Yayıncılık (Der. Şentürk, Yıldırım & Işık İ. Emre)

Tormey, Simon (2006) *Yeni Başlayanlar İçin Anti-Kapitalizm*. İstanbul: Everest Yayınları. (Çev: Ümit Aydoğmuş).